

ВІДГУК

офіційного опонента д-ра мед. н., професора, директора Державної установи
«Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України»

Лінського Ігоря Володимировича

на дисертаційну роботу аспірантки Державної установи «Науково-дослідний
інститут психіатрії Міністерства охорони здоров'я України»

Коваленко Наталі Володимирівни

на тему: «Клініко-психопатологічні особливості психічних
та поведінкових порушень у тимчасово переміщених осіб (діагностика,
клініка, психопрофілактика, лікування)», подану до спеціалізованої Вченої
ради

К 26.620.01 при ДУ «НДІ психіатрії МОЗ України» на здобуття наукового
ступеня кандидата медичних наук за фахом 14.01.16 – психіатрія

Актуальність теми дисертації. За даними Організації Об'єднаних Націй, чисельність постраждалих від збройного конфлікту на Сході України, спричиненого агресією з боку РФ, сягає 2,3 мільйона осіб. Ці люди, як правило, позбавлені власного житла і мають обмежений доступ до якісного харчування, медицини, освіти та інших життєво значущих ресурсів. Постійне психоемоційне напруження і пов'язане із ним виснаження адаптаційних ресурсів призводить у внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до високого ризику загострення існуючих та появи нових нервово-психічних і соматичних захворювань. Тому тему дослідження, про яке йдеться, слід вважати гостро актуальною і своєчасною.

Ознайомлення з текстом дисертаційної роботи, анотацією, змістом публікацій аспірантки Коваленко Н.В. дає підстави стверджувати, що виконана робота істотно збагачує існуючі теоретичні уявлення, а також практичні напрацювання щодо діагностики, психопрофілактики та психіатричної допомоги внутрішньо переміщеним особам, які страждають на психічні та поведінкові порушення і розлади (ПППіР).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Українського НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України (нині – ДУ «Науково-дослідний інститут психіатрії МОЗ України») за темою «Розробка моделі медико-соціального менеджменту посттравматичних психічних порушень у учасників бойових дій та осіб, тимчасово переселених

із зони бойових дій і окупованих територій (профілактика, діагностика, лікування, реабілітація, експертиза)» (номер державної реєстрації – 0115U001445). Дисертантка є співвиконавцем даного дослідження.

Ступінь досягнення та повноти викладення основних наукових положень, сформульованих у дисертації.

Всі наукові положення, висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, спираються на достатній обсяг клінічного матеріалу, є аргументованими, відповідають поставленій меті та завданням дослідження.

Новизна дослідження та одержаних результатів.

Дисертанткою уперше в Україні визначено феноменологічний спектр і предиспозиційні чинники формування порушень і розладів психіки та поведінки що виникли у внутрішньо переміщених осіб внаслідок тривалої психотравмівної ситуації.

Вперше здійснено аналіз порушень і розладів, про які йдеться, з диференціацією за ознаками: наявності-відсутності провідної соматичної або психічної патології, тривалості перебування у стані вимушеного переселення, а також інших соціально-психологічних факторів.

Вперше розроблено комплексну, багаторівневу, диференційовану систему діагностики, психопрофілактики та спеціалізованої психіатричної допомоги внутрішньо переміщеним особам і впроваджено її в практику роботи закладів охорони здоров'я, а також профільних вишів України.

Теоретичне значення отриманих результатів.

Робота істотно збагатила існуючі теоретичні уявлення про предиспозиційні чинники та клініко-психопатологічні особливості психічних та поведінкових порушень і розладів у внутрішньо переміщених осіб. Окрім того, в роботі було описано залежність характеру згаданих порушень і розладів (як клінічного, так і субклінічного рівня) від наявності або відсутності фонові соматичної та психічної патології, а також від тривалості перебування представників цільового контингенту у стані вимушеного переселення. Ці здобутки неодноразово доповідались дисертанткою на наукових форумах різного рівня і були схвально прийняті професійною спільнотою.

Протокол дослідження було попередньо погоджено з Комісією з питань біоетичної експертизи та етики ДУ «Науково-дослідний інститут психіатрії Міністерства охорони здоров'я України», а достовірність зроблених висновків підтверджена належною обробкою методами математичної статистики.

Практичне значення отриманих результатів.

Практична значущість результатів дисертаційної роботи полягає у розробці і впровадженні ефективної системи діагностики, психопрофілактики та оптимізації надання спеціалізованої психіатричної допомоги внутрішньо переміщеним особам з психічними та поведінковими порушеннями і розладами, якій притаманна багаторівнева диференційованість та етапність.

На користь практичної цінності цих напрацювань свідчить їх широке впровадження (підтверджене відповідними актами) у практику лікувально-профілактичних закладів, а саме: КНП «Одеський обласний медичний центр психічного здоров'я» Одеської обласної ради», КНП «Обласна психіатрична лікарня №4» Одеської обласної ради», КЗ «Білгород-Дністровська міська багатопрофільна лікарня», КНП «Обласна психіатрична лікарня №2» Одеської обласної ради», КНП «Психіатрична лікарня м. Маріуполь», а також в освітній процес кафедри медичної психології, психосоматичної медицини та психотерапії Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця.

Повнота викладення матеріалів дисертації в опублікованих працях.

За матеріалами дисертації опубліковано 15 наукових праць, серед яких: 6 статей (з них: 3 статті - у фахових журналах і виданнях, затверджених МОН України; 1 стаття (розділ монографії) - у виданні, включеному до наукометричних баз даних і 2 статті - у міжнародних фахових журналах); а також 9 тез доповідей у матеріалах наукових конференцій, конгресів та симпозіумів.

Отже матеріали дисертації опубліковані достатньо повно.

Структура та зміст тексту дисертації. Дисертаційна робота викладена на 173 сторінках машинопису (з них 137 сторінок основного тексту). Вона складається з анотації (українською та англійською мовами), вступу, аналітичного огляду літератури, 3-х розділів власних досліджень, аналізу й узагальнення результатів дослідження, висновків, списку використаних джерел та додатків. Дисертація ілюстрована 36-ма таблицями та 11-ма рисунками. Бібліографічний список містить 237 джерел, з них 125 – латиницею та 112 – кирилицею.

У першому розділі на підставі вивчення сучасного стану проблеми поширеності, етіопатогенезу, діагностики, клініки та лікування психічних та поведінкових порушень і розладів у вимушених мігрантів здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення сучасної науково-

практичної задачі, а саме - розробки нових підходів до діагностики, психопрофілактики та оптимізації надання спеціалізованої психіатричної допомоги внутрішньо переміщеним особам, враховуючи тривалу складну соціально-економічну кризу і збройну боротьбу проти ворожих військових формувань на сході України.

На основі репрезентативних досліджень дисертанткою вивчено клініко-психопатологічні особливості психічних та поведінкових розладів й порушень у вимушених переселенців, проаналізовано результати актуальних наукових даних щодо патогенезу, діагностики, клініки найбільш поширених психопатологічних феноменів у внутрішньо переміщених осіб, стан якості їх життя; вплив преморбідних факторів тощо.

Здобувачкою також вивчено причинно-наслідковий зв'язок між наявними клініко-психопатологічними проявами у обстежених осіб, з одного боку, і тривалістю їхнього перебування у стані вимушеного переміщення, а також наявними складнощами соціального, культурального, економічного та медичного характеру, з іншого боку.

Таким чином, на основі глибокого аналізу даних літературних джерел, авторкою доведено важливість і необхідність вивчення проблеми діагностики, клініко-психопатологічних особливостей, профілактики та оптимізації лікування психічних та поведінкових порушень у внутрішніх мігрантів, приймаючи до уваги той факт, що українські особливості і наслідки внутрішньої міграції в поточних умовах залишаються вивченими недостатньо.

Також авторкою, на основі аналізу доступної наукової інформації, була розроблена робоча *гіпотеза* щодо патогенезу психічних та поведінкових порушень і розладів у внутрішніх вимушених мігрантів в сучасних умовах.

У другому розділі представлена загальна схема організації наукової роботи, про яку йдеться, описані її етапи, матеріали дослідження, а також методики, які були включені в розроблений авторкою дослідницький інструментарій.

Дисертаційне дослідження проводилось протягом 2014–2020 рр., і мало дизайн рандомізованого контрольованого клінічного дослідження, в якому передбачалось чотири етапи із застосуванням клініко-анамнестичного, соціально-демографічного, клініко-психопатологічного, психодіагностичного і статистичного методів.

Протягом 2015-2016 рр., за умов підписання інформованої згоди і дотримання інших принципів біоетики та деонтології, на базі КУ «Обласна психіатрична лікарня № 4», а також КЗ «Білгород-Дністровська міська багатопрофільна лікарня» (м. Білгород-Дністровський) проведено обстеження

245 внутрішніх вимушених мігрантів, з яких було відібрано 130 осіб наявністю наступних критеріїв включення-виключення: вік від 20 до 60 років; перебування у стані вимушеної внутрішньої міграції; спроможність надати добровільну усвідомлену згоду на участь у дослідженні, а також відсутність вираженого інтелектуально-мнестичного дефіциту.

Усі обстежені за ознакою наявності-відсутності провідної патології були умовно розподілені на 3 групи: 1-у - що складалась із 43 пацієнтів (або 33% від загальної чисельності) з раніше діагностованими хронічними соматичними захворюваннями; 2-у - що складалась із 43 пацієнтів (теж 33% від загальної чисельності) з хронічними психічними захворюваннями та/або інвалідністю, спричиненою ними, і 3-у – яка складалась із 44 «умовно» здорових осіб (34% від загальної чисельності), що не мали ознак хронічних психічних або соматичних захворювань до початку бойових дій.

Психічні та поведінкові порушення і розлади діагностувалися відповідно до критеріїв розділу V «Психічні розлади» МКХ-10.

Клініко-психопатологічний метод дослідження застосовувався у вигляді напівструктурованого психопатологічного інтерв'ю, основною метою якого була комплексна оцінка психічного статусу респондента, а також можливих коморбідних соматичних і психічних захворювань.

Реалізація психодіагностичного методу передбачала застосування: самоопитувальника стану здоров'я PHQ; опитувальника оцінки якості життя SF-36; госпітальної шкали тривоги і депресії HADS; короткої психіатричної оціночної шкали BPRS; а також опитувальник вираженості симптомів ПТСР.

Аналіз даних здійснювався з використанням параметричних та непараметричних методів математичної статистики із застосуванням статистичної програми SPSS 26.0 для Windows.

Отримані дані свідчили про однорідність вибірки, що дало можливість вивчити та проаналізувати клініко-психопатологічні особливості психічних та поведінкових порушень і розладів у внутрішньо переміщених осіб.

Отже, весь комплекс використаних у роботі методів був цілком адекватним меті та завданням дослідження.

Окрім того, у цьому ж розділі наведено особливості впливу соціально-демографічних факторів на формування психічних та поведінкових порушень і розладів у внутрішніх мігрантів. Зокрема, було встановлено, що більше двох третин обстежених переселенців зіштовхнулись із значними труднощами, які негативно вплинули на їхнє соціальне, психологічне та фізіологічне функціонування, відігравши роль тригера у формуванні цілої низки психічних негараздів, а саме: генералізованих тривожних та тривожно-депресивних розладів; адаптаційних порушень, депресивних епізодів різного ступеню

важкості; розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин (алкоголю), розладів харчування, а також посттравматичного стресового розладу.

У третьому розділі дисертанткою описано клініко-психопатологічні особливості психічних та поведінкових розладів у внутрішніх мігрантів.

В цьому розділі особливу увагу звертає на себе феномен підвищеної потреби внутрішньо переміщених осіб у ресурсах системи охорони здоров'я, який було виявлено дисертанткою. Нею були зафіксовані численні звернення представників обстеженого контингенту до медичних установ, спричинені потенційною небезпекою для їх здоров'я, соціально-економічними, психосоціальними та іншими обставинами. Ці звернення зазвичай кодуються в МКХ-10 шифрами від Z55 до Z76 і не потрапляють в статистику психічних та поведінкових розладів, хоча останні часто є справжньою причиною таких звернень.

Окрім того, дослідженнями, описаними в цьому розділі, було показано, що ступінь нервово-психічної виснаженості та поріг реагування на зовнішні подразники у хворих з соматичною патологією були вищими ніж в групі умовно здорових осіб. Також виявлені достовірні кореляційні зв'язки між виразністю психічних розладів та соціально-демографічними показниками.

У четвертому розділі дисертаційної роботи авторка представила детальний опис запропонованої нею системи діагностики, психопрофілактики та спеціалізованої психіатричної допомоги внутрішньо переміщеним особам з психічними та поведінковими порушеннями і розладами.

Для оцінки ефективності згаданої системи обстежені внутрішні мігранти з соматичною патологією, а також умовно здорові представники цього контингенту були рандомно розділені на дві рівні групи (з урахуванням віку, статі та наявної патології), при цьому в основній групі була застосована розроблена дисертанткою система, а в групі порівняння проводились стандартні лікувально-профілактичні заходи.

В результаті було переконливо доведено, що застосування запропонованої системи забезпечує достовірно глибшу редукцію тривожної та депресивної симптоматики і, відповідно, істотніше покращення якості життя та психоемоційного стану обстежених у порівнянні з рутинною практикою. При цьому найбільш значущі відмінності мали місце в категоріях: психічне здоров'я, соціальне та емоційне функціонування та життєва активність.

В розділі «Аналіз та узагальненні результатів дослідження» здобувачка навела ключові результати роботи і провела їх порівняльний аналіз з результатами попередніх досліджень, висвітливши наукову новизну і практичну цінність власних здобутків.

Сформульовані авторкою **висновки** є цілком обґрунтованими і такими, що безпосередньо впливають із матеріалів дисертації.

В цілому, дисертація Наталі Володимирівни Коваленко є науково новою і практично цінною роботою, яка оформлена належним чином і тому заслуговує на високу позитивну оцінку. Разом із тим слід відмітити, що в ній є незначні недоліки, а саме: друкарські помилки та стилістично невдалі вислови. В деяких місцях дисертаційна робота обтяжена складними для сприйняття реченнями. Проте зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження і не зменшують її науково-практичну цінність.

Тим не менш, в плані наукової дискусії бажано було б отримати відповіді автора на наступні запитання:

1. Чому у тексті дисертації крім психічних і поведінкових порушень є також і розлади? Але ж у назві дисертації їх немає?
2. Які з методів психотерапії були найбільш ефективними у внутрішньо переміщених осіб, що вживали психоактивні речовини зі шкідливими наслідками?
3. Які психічні та поведінкові порушення і розлади демонстрували глибшу редукцію при застосуванні запропонованої Вами системи?
4. Чи використовували Ви засоби дистанційної комунікації для проведення психотерапевтичних заходів?
5. Чи проводили Ви роботу з родичами хворих? Якщо так, то чи були у Вас для цього відповідні умови?

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» Міністерства освіти і науки України.

Дисертація Коваленко Наталі Володимирівни на тему: «Клініко-психопатологічні особливості психічних та поведінкових порушень у тимчасово переміщених осіб (діагностика, клініка, психопрофілактика, лікування)» є самостійною, завершеною науковою працею, в якій у межах поставлених завдань вирішена актуальна науково-практична задача щодо удосконалення діагностики, психопрофілактики та лікування психічних та поведінкових порушень і розладів у внутрішньо переміщених осіб розробки комплексної, багаторівневої, диференційованої системи діагностики,

психопрофілактики та оптимізації надання спеціалізованої психіатричної допомоги представникам цього контингенту.

За актуальністю, теоретичним і практичним значенням ця дисертаційна робота повністю відповідає вимогам пункту 11 «Положення про присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» МОН України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її авторка **Коваленко Наталя Володимирівна** заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата медичних наук зі спеціальності 14.01.16 – психіатрія.

Офіційний опонент,

д-р мед. н., професор,
директор ДУ «Інститут неврології,
психіатрії та наркології
НАМН України»

І.В. Лінський